

سیری در نخستین

روزنامه‌های ایران

بقلم

دکتر محمد زکریا عمیر ضوانی

روزنامه دولت در سال ۱۲۷۷
علیه ایران روزنامه وقایع
اتفاقیه تغییر نام
داد و روزنامه دولت علیه ایران،
نامیده شد. تغییر نام روزنامه بدان
سبب بود که در این سال امور طبع
روزنامه های دولتی از طرف
ناصر الدین شاه بعهده میرزا
ابوالحسن خان نقاش کاشانی ملقب
به صنیع الدوله واگذار گردید.
نامبرده فن نقاشی را در اروپا
تکمیل نموده بود و در اوایل
پادشاهی ناصر الدین شاه تقرب
مخصوصی یافت و در فن چاپ
مهارتی بسزا پیدانمود. وی پس
از آنکه مسؤل امور روزنامه
گردید مصمم شد بتقلید اروپائیان
روزنامه را مصور سازد و چون خود

پرو مشكاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نقاش بود انجام آن برای او اشکالی نداشت از اینجا روزنامه دولت علیه ایران بدید آمد^۱ (عکس شماره ۱)

این روزنامه مصور بتصاویر گونا گونی است که خود مرحوم صنیع الدوله ساخته است و از این نظر از اسناد مهم عهد ناصری بشمار می آید زیرا علاوه بر اینکه تصویر تعداد زیادی از رجال آن زمان آمده تصاویر گونا گونی از تشریفات درباری نیز ترسیم شده است. (عکس های شماره ۲ و ۳)

به همین ترتیب از تشریفات درباری صور گونا گونی است که بفهم تاریخ ایران در عهد قاجاریه کمک میکند و برای هنرمندانی که راجع باین دوره بخواهند اثر سینمایی یا تئاتری بوجود بیاورند یا نقاشانی که مایل باشند تابلوئی ترسیم نمایند فوق العاده مفید است.

علاوه بر اینها گاهی بطور نادر در ذیل خبری از حادثه ای تصویر حادثه نیز رسم شده است بدیهی است که این نوع تصاویر زائیده تخیل صنیع الملک است و منظره ای حقیقی از نحوه وقوع حادثه نیست از جمله در شماره ۴۸۵ ذیل اخبار کیلان مینویسد:

« از قراری که نوشته اند دختری از رعایای قراء رشت از هر دو چشم نابینا بوده است به بقعه متبر که همشیره حضرت ثامن الائمه علی بن موسی الرضا علیه التحیه والتنا که در آنجا مدفون می باشند توسل جسته شبی را در آن بقعه بدعا اقامت مینماید. در بین تضرع و زاری بخواب می رود، چون بیدار میشود چشم خود را بینا می بیند چون اینگونه امور از معجزات ائمه اطهار و خاندان نبوت بی هیچ وجه مستبعد نیست در روزنامه مرقوم و صورت آن نیز کشیده آمد.» (عکس شماره ۴)

در تاریخ جراید و مجلات ایران جلد دوم ص ۳۰۲ و ۳۰۵ مینویسد: «اولین شماره روزنامه مذکور در ۵ صفر ۱۲۷۷ قمری انتشار یافته. اگر شماره مذکور اولین شماره باشد تاریخ انتشار آن «یوم پنجشنبه نوزدهم شهر صفر المظفر مطابق سال پچی ثیل سنه ۱۲۷۷» می باشد.

۱ - تاریخ جراید و مجلات ایران جلد دوم ص ۳۰۲

پرو مشكاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پرو مشكاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پرو مشكاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

هیئت روزنامه دولت علیه ایران و مندرجات آن به هیئت وقایع اتفاقیه است با این تفاوت که گاهی ذیل اخبار توضیحاتی علمی بطور خلاصه برای آگاهی خوانندگان نیز داده شده است. اخبار دول خارجه نیز یا عبارت از داستانهای است کوچک و خنده دار که در روزنامه های اروپا برای سرگرمی خوانندگان نوشته می شده و در این روزنامه بصورت خبرهای جدی ترجمه شده نقل گردیده است، یا خبرهای بی اهمیتی است که در روزنامه های اروپا در حواشی اخبار نگاشته می شده است. با اینکه مبنای این مقاله بر اختصار است معذک یک خبر خارجی من باب نمونه از شماره ۴۷۵ نقل میشود :

«از روزی که مملکت الجیر بتصرف فرانسه آمده دولت مذکور نهایت اهتمام را کرده است که فی مابین اهالی مملکت مزبور و فرنگی هائیکه در آنجا می باشند اتحاد و دوستی برقرار و دو بینی از میان برخاسته شود و چنان خوب از عهده این فقره بر آمده است که غالباً اعراب محکمه فرانسه را بر محکمه مسلمان ترجیح میدهند .

بهر صورت روزنامه دولت علیه ایران از روزنامه های عهد قاجاریه است که هیچ مورخ محققى از مطالعه آن بی نیاز نمی باشد .

این روزنامه در سالهایی منتشر میشده که ناصرالدین شاه برای ترقی و تعالی کشور میکوشیده و نیروی جوانی او آثار این علاقه را ظاهر میکرده است. گذشته از این دوره چهل و نه ساله پادشاهی ناصرالدین شاه دوره تحول و تغییر است . دوره ای است که مختصر اصلاحاتی صورت گرفته و بسیاری از مظاهر تمدن جدید اروپا بایران وارد شده است . این روزنامه کم و بیش نشان دهنده تحولات و تغییرات است .

بطور مثال می دانیم که تا قبل از ناصرالدین شاه فرمانهای دولتی و نامه هاییکه از دربار پادشاهان صادر میشد علامت مخصوصی نداشت. نخستین بار بفرمان ناصرالدین شاه علامت و نشان مخصوص بر بالای کاغذهای دولتی تصویر شد. اینک عین فرمان آن از روزنامه مذکور . (عکس شماره ۵)

پرو مشكاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پرو مشكاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

و نیز میدانیم که میرزا ملکم خان ناظم الدوله از رجال بزرگ آن زمان بتقلید از اصول فراماسونری فرانسه فراموشخانه‌ای در منزل شاهزاده جلال‌الدین میرزا کوچکترین پسر فتحعلیشاه مؤلف نامه خسروان تأسیس نمود تا از این طریق افکار نورا در مغزها جای دهد. ناصرالدینشاه که بر حقیقت حال وقوف یافت فراموشخانه را تعطیل نمود و خود ملکم خان را از ایران تبعید کرد. اینک متن اعلانی که در آن روزها بفرمان شاه انتشار یافته عیناً آورده میشود.

(عکس شماره ۶)

روزنامه دولت علیه ایران بهمان وضع و ترتیبی که ذکر شد تا شماره ۵۹۱ هشتم ربیع الاول ۱۲۸۳ انتشار یافت. در این تاریخ ناصرالدین شاه فرمان داد که روزنامه‌ها متعدد شود. آنگهی آن چنین منتشر شد:

«چون توجه ملوکانه در انتظام امور دولتی از هر جهت زیاد است و در طبع روزنامه‌جات که در اداره وزارت علوم است اهمی تمام فرموده اند حکم قضا توأم به اعتضاد السلطنه وزیر علوم صادر شده که در هر ماهی چهار طغرا روزنامه از این قرار طبع شود و میرزا ابوالحسن خان صنیع‌الملک از طرف وزارت علوم نایب باشد اول روزنامه دولتی بدون تصویر. دوم روزنامه دولتی مصور. سوم روزنامه ملی که بطور آزادی نوشته شود چهارم روزنامه علمی، این روزنامه همان روزنامه دولت علیه ایران بوده که تا تاریخ هفتم شوال ۱۲۸۷ و تا شماره ۶۶۸ انتشار یافته در این تاریخ تعطیل شده است.

روزنامه دولتی
مصور

این روزنامه نیز تا دهم ماه ذیحجه ۱۲۸۷ منتشر شده و فقط اختصاص به درج اخبار داشته است. ریخت و هیئت آن همانند روزنامه دولت علیه ایران است و متأسفانه از تصویر عاری است و از روزنامه‌های نادر عهد ناصری است. بعنوان نمونه یک خبر از شماره ۶۰۰ نقل میشود:

روزنامه دولتی
بدون تصویر

«چون مدتی است که سیم تلگراف دولت علیه ایران برشته سیم تلگراف دولت علیه روسیه اتصال یافته است محض ظهور کمال مودت و اتحاد که مابین

پرو مشكاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پرو مشكاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پرو مشكاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

دولتین علیتین حاصل است عهدنامه‌ای که در باب تلگراف بین الدولتین العلیتین سمت تحریر واستقرار یافته است مطابقاً الاصل در این روزنامه ثبت و طبع شده تا عامه مردم از مراتب مسطورات و مرقومات آن مستحضر و از حقیقت مواحدت و مصافات حاصله مابین این دو دولت مطلع و مخبر بوده باشند.

در ذیل این خبر متن معاهده چاپ شده است. (عکس شماره ۷)

روزنامه ملتی

فلسفه وجودی این روزنامه این بود که ملت آن چه بخواهد بر سهیل آزادی در این روزنامه بنویسد. اما درسی و پنج شماره‌ای که از آن انتشار یافته سخنی از ملت نیست. تنها آگهی‌های گوناگون از نقاط مختلف جهان و اوضاع آن در اختیار خواننده قرار می‌گرفته است.

نخستین شماره آن در یازدهم محرم ۱۲۸۳ و آخرین شماره آن روز جمعه بیستم ماه جمادی الاخری سال ۱۲۸۷ منتشر شده است. در بعضی از شماره‌های آن شرح حال شعرای قدیم و جدید نیز آمده است. (عکس شماره ۸)

روزنامه علمیة دولت علیة ایران

در این روزنامه منحصرأ مطالب علمی درج شده و اکتشافات جدید اروپائیان بی‌مان می‌گردیده و به زبان فارسی، عربی و فرانسه انتشار می‌یافته است. نخستین شماره آن اول شعبان ۱۲۸۰ و آخرین شماره اول ماه شوال ۱۲۸۷ منتشر گردیده و مجموعاً ۵۳ شماره بیرون آمده است. (عکس شماره ۹)

روزنامه علمی

روزنامه علمی را مرحوم محمدحسن خان اعتماد - السلطنه تأسیس کرده شماره اول آن روز دوشنبه ۲۲ ماه ذیحجه ۱۲۹۳ منتشر شده و جمعاً ۶۴ شماره انتشار یافته است. این روزنامه نیز اختصاص به درج مطالب علمی داشته است. (عکس شماره ۱۰)

عکس شماره ۱۰

در سال ۱۲۸۷ طبع بلهوس ناصرالدین شاه مایل شد
بجای روزنامه های متعدد سابق الذکر یک روزنامه
داشته باشد و محمدحسن خان اعتماد السلطنه را مأمور

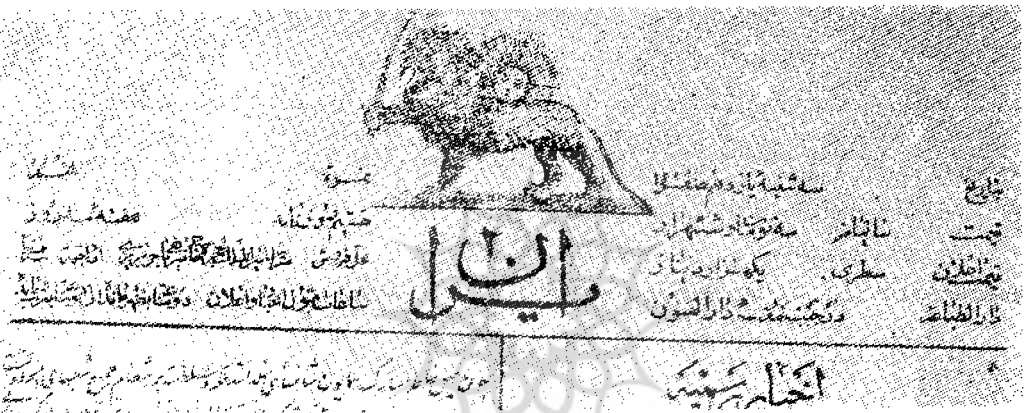
روزنامه
ایران

اینکار نمود.

مرحوم اعتماد السلطنه نیز دستور شاه را بکار بست و در یازدهم محرم ۱۲۸۸
روزنامه ای بنام ایران انتشار داد و سر مقاله آن را چنین نوشت:

« به مطالعه کنندگان روزنامه اعلان میشود رأی همایون سرکار اعلیحضرت
شاهنشاه جمعی خلد الله ملکه و سلطانه برین تعلق یافت که عمل مطبوعات دولت
علیه عموماً و عمل روزنامجات مخصوصاً ترقی نموده و در تحت قاعده منضبط
گردان نظام آنها را به این خانزاد محول و مرجوع فرمودند. این خانزاد دولت
جاوید آیت متعهد شد که در عوض هفته ای یک روزنامه که سابق در دارالطباعة
دولتی طبع رسیده منقسم و منتشر می شد هفته ای سه روزنامه که ماهی دوازده
نمره باشد منتشر سازد. اسم روزنامه بر حسب اراده علیه ملوکانه
تغییر کرد. روزنامه دولتی و علمی و ملتی که سابق بود مبدل بیک روزنامه شد
موسوم به ایران که در او منبعده اخبار رسمی داخله و هم اخبارات رسمی و غیر
رسمی خارجه و مسائل علمیه و اعلانات تجارته و غیره مندرج خواهد بود.
مسئولیت این خانزاد دولت جاوید آیت در اخبار رسمی داخله و خارجه است که
در این اخبار اگر مطلبی برخلاف واقع نوشته و طبع شود این خانزاد باید
مورد مؤاخذه بشود اما در اخبار غیر رسمی که هر کسی آزاد است هر چه می خواهد

بنویسد روزنامه نگار ابداً مسئولیت ندارد و اخبار غیر رسمی چنانکه در سایر دول آزاد است در این روزنامه آزاد خواهد بود. نهایت سعی و اهتمام بعمل خواهد آمد که الفاظ و عبارات اخبار وارده که مندرج میشود از دایرة ادب خارج نباشد و تدبیری اخذ شده است که از ولایات اخبار نویسی صادق و با تدین وقوعات واقعه را بر روزنامه نگار بنویسد که به جهت اطلاع عمومی درج و اعلان شود. اسم و امضای اخبار نویس در روزنامه طبع نمی گردد مگر در صورتیکه لزوم بهم برساند. این اعلان در ابتدا منتشر میشود که من بعد مورد ایرادی نباشد» (عکس شماره ۱۱)

عکس شماره ۱۱

روزنامه ایران تا سال ۱۳۱۳ که سال فوت مرحوم اعتماد السلطنه است مرتب انتشار یافته پس از آن زیر نظر برادرزاده او محمد باقر خان ادیب الملک که بعدها ملقب به اعتماد السلطنه شده منتشر گردیده. در سال ۱۳۲۱ قمری نام آن از ایران به ایران سلطانی تغییر یافته است. (عکس شماره ۱۲)

در سال ۱۲۹۲ مرحوم میرزا حسینخان سپهسالار بکمک یک نفر مهندس بلژیکی بنام بارون دو نرمان Baron de Narmon یک روزنامه بدوزبان فرانسه و فارسی بنام وطن La patrie انتشار داد که شاهز همان سرمقاله اول آن ترسید و اجازه انتشار آن را نداد و بنابراین پیش از یک شماره منتشر نشد. برای وقوف بر آن به مجله یادگار شماره ۷ سال اول مراجعه شود.

پرو مشكاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

همچنانکه از اسم روزنامه پیداست این روزنامه انحصار بدرج مسائل نظامی داشته است عامل انتشار آن میرزا حسینخان سپهسالار بوده است. شماره اول در ۲۹ ذی القعدة ۱۲۹۳ منتشر شده و تا سال ۱۲۹۶ انتشار آن ادامه یافته است. در این سال روزنامه مریخ جانشین آن شده است.

روزنامه نظامی علمیه و ادبیه

روزنامه‌ای نظامی بوده شماره اول آن روز دوشنبه پنجم محرم ۱۲۹۶ منتشر شده بیشتر اخبار آن اخبار رسمی نظامی بوده متأسفانه از آن بیش از یک نمونه در دست نیست. برای آگاهی بیشتر به شماره چهارم مجله یادگار سال دوم مراجعه شود.

روزنامه مریخ

زیباترین روزنامه عهد ناصری است و از نظر نفاست و زیبایی پر بهاترین روزنامه هاست. این روزنامه با خط نستعلیق بسیار خوب و کاغذ بسیار عالی در چهار صفحه منتشر می‌شده شماره اول آن در اول محرم ۱۳۰۰ انتشار یافته است.

روزنامه شرف

«برسم صور عاظم این مملکت و اگر مقتضی شد شبیه اعیان ممالک دیگر از اروپا و آسیا و آمریکا بلکه افریقائی و استرالی هم ترسیم یابد و در ذیل هر صورت شرح حال صاحب صورت مرقوم شود.» (عکس شماره ۱۳)

عکس شماره ۱۳

از این روزنامه ۸۷ شماره منتشر شده و انتشار آن تا سال ۱۳۰۹ ادامه یافته است. برای وقوف بر شرح حال رجال عهدناصری مفیدترین اسناد تاریخ معاصر است. تصاویر روزنامه شرف از ابوتراب غفاری برادر کمال‌الملک نقاش معروف قرن اخیر ایران است.

این روزنامه نیز از نفایس عهدناصری است که در اصفهان بفرمان ظل‌السلطان منتشر شده است. مدیرش میرزا تقی‌خان حکیم باشی ظل‌السلطان بوده. اولین شماره اش در دوم جمادی‌الاولی سال ۱۲۹۶ انتشار یافته و مدت ده سال منتشر شده است. در شماره اول غرض از انتشار آن چنین ذکر شده: «علاوه بر اندراج اخبار متعلقه به ایالت اصفهان و مضافات و یزد و بروجرد و خونسار و گلپایگان که وظیفه مخصوص این روزنامه است همیشه آخر هر صفحه از فرنگ بایراد مطالب علمیه و مسائل غریبه و بدیعه و صنایع و فنون متأخرین حکما و فضلاء اروپا و غیره موشح خواهد شد.» (عکس شماره ۱۴)

روزنامه فرهنگ

این روزنامه از آثار گرانبهای تاریخ قاجاریه است. متأسفانه نسبت به آغاز و پایان انتشار آن بین نویسندگان تاریخ جراید اختلاف است. با استناد بگفته ادوارد برون سال ۱۲۹۵ هجری قمری آغاز انتشار آن بود و بگفته آقای محمدصدر هاشمی اولین شماره آن در ۲۷ ربیع‌الثانی ۱۲۹۸ قمری منتشر شده و باز بگفته ادوارد برون در سال ۱۳۲۵ هجری قمری تعطیل شده و بگفته آقای هاشمی فقط تا سال ۱۳۱۷ ادامه یافت است. برای روشن شدن این نکته باید خوانندگان مطلع کمک نمایند. بهر صورت روزنامه اطلاع‌نیز از روزنامه‌های وزین و گرانبهای آن عهد است و حاوی مطالب مختلف عملی و ادبی و سیاسی و مشاجرات قلمی است. (عکس شماره ۱۵)

روزنامه اطلاع

از این روزنامه فقط سیزده شماره منتشر شده روزنامه‌ای است که اخبار سفرهای ناصرالدین‌شاه و داستان شکارهای او در آن درج می‌شده است. شماره اول آن در ربیع‌الاول ۱۲۸۸ قمری منتشر شده است.

روزنامه مرآت‌السفر ومشکوٰة‌الحضر

فَهْنِک

شماره ۱۴

سال و نیم

- ۱۲. جان و خانانی ۱۳۱۷ هجری
- ۱۱. اوزونک و طرفه ۱۳۱۳ میلادی
- ۳. تاریخ بهشتنامه ۱۳۱۲ میلادی
- ۱۰. نیشابور ۱۳۱۱ هجری

لویسک اصفهان

کتابخانه امام رضا (ع) اصفهان و کتابخانه
 طهران و مراکز علمی و فرهنگی دیگر
 تهران و مراکز علمی و فرهنگی دیگر
 تبریز و مراکز علمی و فرهنگی دیگر
 مشهد و مراکز علمی و فرهنگی دیگر
 سبزگان و مراکز علمی و فرهنگی دیگر

شواهد اونیته شدن

تواضع و اطاعت و وفاداری

عکس شماره ۱۴

نمونه تصدیق

شماره ۱۵

اصلا

تجدید نظر در راه و روش
 اصلاحات در نظام
 توسعه و آبادانی
 عمران و آبادانی
 رفاه و سعادت

تجدید نظر در راه و روش
 اصلاحات در نظام
 توسعه و آبادانی
 عمران و آبادانی
 رفاه و سعادت

این کتاب در دسترس عموم است و می‌تواند به عنوان یک منبع ارزشمند برای مطالعه و تحقیق در زمینه‌های مختلف تاریخی و فرهنگی مورد استفاده قرار گیرد.

عکس شماره ۱۵

در این شماره چنین نوشته شده است :

«چاکر دوست جاوید بنیان روزنامه نگار ایران مشهود خوانندگان روزنامه میدارد که از آغاز سال سعادت فال ۱۲۸۸ هجری و مابعدها در جمیع اسفار ملکانه و تمامت شکارهای خسروانه وقایع حالات و بدایع مقالات اعلیحضرت همایون رابه انضمام صادرات گفتار و کردار ملتزمین رکاب و نگارش بعضی اخبار متفرقه دیگر با اسباب انطباع که در اردوها همراه است منطبق ساخته به اعیان و ارکان موکب فیروزی کوکب شاهنشاهی و نیز هر کس از اهالی دارالخلافه ناصره و سایر بلدان که مایل و خواستار باشند به محض اطلاع داده خواهد شد و چون این روزنامه نماینده وقایع سفر و شکار شاهنشاه اسلام شعار بود آنرا مرآت السفر نام نهادیم ...»

عکس شماره ۱۶

کلمه مشکوة الحضر از شماره سوم به آن اضافه شده است. در این روزنامه وقایعی که در سفر شاه به مازندران روی داد نگاشته شد، در پاورقی داستانی تحت عنوان «اخبار کشتی روبن سون» دارد (عکس شماره ۱۶)

روزنامه اردوی
همایون

روزنامه مرآت السفر از سال ۱۳۰۰ بنام اردوی همایون تغییر اسم پیدا کرد این روزنامه نیز به مدیریت محمد حسن خان اعتماد السلطنه و در طی سفر دوم ناصر الدین شاه بخراسان منتشر گردیده است. شماره اول آن در ۱۱ شعبان و شماره آخر آن در ۱۲ ذیحجه ۱۳۰۰ انتشار یافته مجموعاً ۱۲ شماره منتشر شده است. روزنامه مرآت السفر و اردوی همایون از نظر علمی ارزش چندانی ندارند.

این بود خلاصه ای از روزنامه های درباری عهد ناصر الدین شاه و سیر مختصری در آنها.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی